

A HORTHY-KORSZAK EGYETEMI TANRENDJEINEK ÖSSZEHASONLÍTÓ ELEMZÉSE

RÁK ÁGNES*

ABSTRACT

In this paper I study and analyse the curricula of the four universities from the 1930s: the curricula of the first term of 1936/37 of the Hungarian Royal Franz Joseph University of Szeged, the first term of 1936/37 of the Hungarian Royal István Tisza University of Debrecen, the first term of 1931/32 of the Hungarian Royal Elisabeth University of Pécs and the first term of 1934/35 of the Royal Hungarian Péter Pázmány University of Budapest. Besides, my sources were but not limited to the literature on the history of education, the publications of the Association of the Archives of Hungarian Higher Education, literature on the history of the four universities and the referral on the yearly operation of the Hungarian Royal Franz Joseph University of Szeged between 1922 and 1937.

I aimed at finding out, among others, how organized the universities were in the 1930s. What was the aim of the curriculum? Are there similarities and differences between the studied curricula? What was it like to be a professor?

My primary research method was analysing sources that I supplemented with the introduction of the historical background. Moreover, owing to the data provided in the referrals of the university of Szeged I could form two tables that show the number of students studying at the faculty of arts, language and history at the university of Szeged during the terms of the examined 16 school years (1922–1937) compared to the total number of students of the university.

The research revealed that the universities were well-organized and student-focused with a high rate of social sensitivity regarding institutions and employees alike. There were a few differences between the curricula. Outstanding scholars, prominent persons contributed to the high standard of education. The curricula were intended to help the students and give answers to all their questions. These booklets were at the students' disposal at the beginning of the term and had minor modifications during the period. Although they are not available in their original form any more, I consider that the usage of curriculum should be reintroduced in higher education. I reckon that the usage of curricula as sources in the history of universities is an innovative method and was scarcely present in previous researches that is why their thorough study fills a void.

„(...) legfontosabb tapasztalata az, hogy mikor az egyetem képes volt felülemelkedni a kicsinyességeken, ellent tudott állni a pillanatnyi előnyöket nyújtó csábításoknak, és csak azt tartotta szem előtt, hogy a tudományok szabad művelőinek és tanulóinak autonóm közösségeként az európai egyetemek humanista hagyományait kell követnie, és tevékenységének alapelve nem lehet más mint az oktatás, képzés, kutatás egysége és szabadsága, akkor mindig élvezte a társadalom és a nemzetközi egyetemi szféra elismerését és támogatását. Bizonyosak lehetünk abban, hogy csak ezzel a szemlélettel lehetnek sikeresek erőfeszítéseink, csak ez a szemlélet adhat lelkiertő átjutni a jelen nehézségein, és csak erre a szemléletre remélhetünk távlatot.”¹

Kutatásom során az 1930-as évek tanrendjeit vizsgálom. Jelen dolgozatomban elemzem és vizsgálom a szegedi Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem 1936/37-es tanév első félévének, a debreceni Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetem 1936/37-es tanév első félévének, illetve a pécsi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem 1931/32-es tanév első félévének, valamint a budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem 1934/35-ös első félévének tanrendjeit. Kutatásom módszere elsősorban forráselemzés, amelyet a történeti háttér bemutatásával egészítek ki.

Magyarországon a két világháború között négy egyetem működött: a budapesti, a pécsi, a debreceni és a szegedi.² Jelen vizsgálat a négy egyetem tanrendjeire terjed ki. Célom bemutatni a tanrendek révén, hogy milyen célt szolgáltak a tanrendek? Mennyire voltak megbízhatóak? Találhatóak-e hasonlóságok, illetve különbségek a vizsgált tanrendekben? Szociális tekintetben mennyire támogatták a hallgatókat? Mit jelentett akkoriban egyetemi oktatónak lenni? Mekkora volt akkoriban az oktatói létszám az egyes egyetemeken, milyen volt a férfiak és a nők aránya az oktatói karban? Milyen pedagógiai elképzelések uralkodtak akkoriban? Az SZTE mai hallgatójaként különösen érdekel, hogy milyen volt kezdetekben az élete, működése az egyetemnek?

Ezen belül is kiemelten, hogy milyen számban tanultak hallgatók az egyetem bölcsészet-, nyelv- és történettudományi karán, illetve az egész egyetemen akkoriban, valamint, hogy hány órát tartottak az oktatók egy héten, mekkora volt az órákínálat, a kurzuskínálat?

A tanrendek, mint egyetemtörténeti források felhasználása újszerű módszer, a korábbi kutatások során csak elvétve használták fel őket, részletes vizsgálatuk ezért is hiánypótló.

ELMÉLETI HÁTTÉR

A neveléstörténet több tudományterület eredményére is támaszkodik azt vizsgálva, hogyan adták át a tudást és az ismereteket a különböző történelmi korokban. Célja azon túl, hogy megismerjük a múlt eseményeit az, hogy a ma embere is megértse napjaink oktatását, nevelését, pedagógiáját, és segítséget nyújthat abban is, hogy a jövőben a tudásátadás mely módszereit használjuk. *„Az újabb neveléstörténeti kutatások nemcsak életút elemzések, iskolatörténeti és problémátörténeti vizsgálódások. Egyre tágabb teret kap a nemzetközi kutatásokban a gyermekszemlélet történeti alakulásának vizsgálata, és eltérő kultúrák nevelési hagyományainak, emberideáljának összevetése.”*³

A fennmaradt és fellelhető tárgyi és írásos emlékek, levéltári dokumentumok – elsődleges források –, valamint a pedagógiai–filozófiai művek elemzése során megismerhetők a neveléstörténet egyes részletei. A 19–20. századból ránk maradt gazdag sajtóanyag – amely feltárva és elemezve szintén elengedhetetlen a pedagógiai törekvések megismeréséhez –, emellett az irodalmi alkotások, a képzőművészet, a mitológia, a jogtörténet és sok egyéb forrás szolgál információkkal a nevelési szokásokról és a pedagógiai módszerekről.⁴

TÖRTÉNETI HÁTTÉR

Trianon után országunk kétharmadát elcsatolták, az emberek elvesztették hitüket, önbizalmukat, mindenki élete megváltozott, függetlenül attól, hogy melyik társadalmi rétegbe tartozott. A közoktatás- és művelődéspolitikát ekkor nagyban meghatározta a revízió igénye és a keresztény-nemzeti ideológia,⁵ erre utal beszédében Gróf Klebelsberg Kuno 1925-ben. *„T. nemzetgyűlés! Szeretném a köztudatba belevinni, hogy a trianoni béke következtében lefegyverzett Magyarországon a kultusztárca voltaképpen honvédelmi tárca is. Honvédelmi tárca olyan értelemben, hogy most elsősorban a szellem, a művelődés fegyvereivel kell védeni hazánkat, és ezekkel az eszközökkel kell mindig újból és újból bizonyítanunk a világ nemzetei előtt, hogy a magyar viszontagságos életének második ezer esztendejében is életképes, erős és hogy bántani nagy történelmi igazságtalanság.”*⁶

Gróf Klebelsberg Kuno 1922-től 1931-ig volt vallás- és közoktatásügyi miniszter. A fejlődés központi elemének a kultúrát tartotta, és a felemelkedés érdekében ennek kiterjesztését minden társadalmi rétegre.⁷ Ezt példázza a következő idézet: *„Kultúrpolitikám két alapgondolaton épül fel. Emelni igyekszem a magyar nemzet széles néprétegeinek, nagy tömegeinek értelmi szintjét. Ezt a célt szolgálja a mezőgazdasági népességérdekeit szolgáló népiskolák létesítéséről és fenntartásáról szóló 1926. évi VII. tc., (...) továbbá a polgári iskolákról szóló javaslatom. (...) Gondoskodni kell azonban arról is, hogy minden téren kellő számban álljanak oly szakemberek rendelkezésre, kik teljesen európai színvonalon állnak (...) E másik célból adom be egyidejűleg a természettudományok fejlesztése érdekében teendő intézkedésekről szóló javaslatomat s e második cél fogja meggyőződésem szerint előmozdítani a külföldi magyar intézetekről és a tudományos ösztöndíjügy szervezéséről szóló javaslatomat is”.⁸*

Az ő nevéhez fűződik számos olyan reform, amely az iskolarendszer egészére kiterjedt, és tartalmazott mind szervezeti mind tartalmi változásokat a hazai közoktatásban. A legfőbb feladata az iskolarendszer modernizálása volt. Új iskola-típusok, új iskolák, a tananyagok korszerűsítése, illetve ezek egy rendszerbe foglalása köthető a nevéhez. Klebelsberg hitte, hogy reformok által új értékek alakulhatnak ki. Emellett kiemelt szerepet töltött be politikájában az egyetemek támogatása, így a Szegedre költöztetett kolozsvári egyetem is sokat köszönhet neki.⁹ *„Az egyetemekkel együtt nőtt az egyetemi hallgatók száma is. 1866-ban 4955, 1894-ben 5345, 1915-ben 14 575, 1924-ben pedig 17 353 diák tanult a felsőoktatásban.”¹⁰*

Klebelsberg 1931-es lemondása után Hóman Bálint következett új politikai elképzelésekkel, aki a tisztséget 1932 és 1942 között töltötte be. Hóman politikájának központjában a nemzeti egység állt, az egységes nemzeti szellem kialakítását tartotta a legfontosabbnak. Számára a nemzetté nevelés volt a legfontosabb ebben az időszakban.¹¹ *„Ez a felfogás a nemzetet, mint önálló létezőt, individuumot tünteti fel. (...) A harmincas években tehát a nemzetté nevelés vezérgondolata előnyt élvez még a – korábban preferált – valláserkölcsi neveléssel szemben is. Az új nemzedék »egységes és egyöntetű« nevelése a legfontosabb, ennek rendelődik alá az oktatómunka és a szakképzés is.”¹²*

Kitekintés az egyetemi tanárokról

Az általam vizsgált időszakban illetve 1848–1944-ig egyetemi tanárnak lenni az elit-réteghez való tartozást, presztízst jelentett. Mivel dolgozatomban is megjelenik a nyilvános rendes tanári, illetve a nyilvános rendkívüli tanári titulus az oktatók nevei előtt, fontosnak tartom, hogy értelmezsem, ki számított ekkoriban egyetemi tanárnak. *„A tudáshierarchia csúcsát elfoglaló egyetemi tanárság közvetlenül vagy közvetve kontrollálhatta a középosztályba kerülés intézményes csatornáit is.”¹³*

A nyilvános rendes tanár és a nyilvános rendkívüli tanár az egyetem teljes jogú tagjának számított, a különbség például a fizetésben, annak különbségében realizálódott. A nyilvános rendkívüli tanárok általában fiatalabb tanárok voltak, vagy párhuzamos tanszékek tanáraiként kezdték meg a pályájukat, s csak később nevezték ki őket nyilvános rendes tanárrá. A nyilvános rendkívüli tanárok az egyetemi tanári testületek teljes jogú tagjai lettek, viszont státuszuk nem volt. Hirdettek órákat, amelyekért tiszteletdíjat is kaptak. A fent említett személyek tudományos fokozattal rendelkeztek. A kilencfokú fizetési skálán a nyilvános rendes tanárok a hatodik kategóriában kaptak helyet kinevezésükkel, míg a nyilvános rendkívüli tanárok a hetedik kategóriába tartoztak, és idővel az ötödik fizetési kategóriába kerülhettek. *„Ez utóbbi már méltóságos megszólítással, társadalmi rangcímmel járt, és a miniszteri tanácsosokkal, kúriai bírókkal, a tábornokokkal azonos szintet jelentett.”*¹⁴ A kilencfokú fizetési skálát 1923-ig alkalmazták. A két világháború között az egyetemi tanárok már nem az állami fizetési kategóriákban voltak besorolva, hanem létrehoztak számukra egy új, nyolcfokozatú, szolgálati időn alapuló rendszert. A szabályokat, kereteket e tisztség betöltéséhez az 1806. évi második *Ratio Educationis* szabályozta az 1848-as törvények bevezetéséig. Hosszas procedúra előzte meg azt, amíg valakiből egyetemi tanár válhatott. A tanári kinevezéseket a király maga írta alá. *„Az 1848. évi XIX. törvénycikk megerősítette az egyetemi autonómiát és a tanszabadságot, s kimondta, hogy, az egyetem egyenesen a közoktatási miniszter hatósága alá helyeztetik.”*¹⁵ A kiegyezés után változik – lerövidül – a kinevezések folyamata, és a minisztereknek nagy szerepük lesz a döntés meghozatalában. *„Tehát a királyi/kormányzói, kivételesen vallás- és közoktatásügyi miniszteri kinevezés kapott, egyetemi tanári esküt tett nyilvános rendes és nyilvános rendkívüli tanárokat tekinthetjük a polgári korszak egyetemi tanárainak.”*¹⁶

Pedagógiák a harmincas években

*„A harmincas éveket a pedagógiai felfogások és áramlások sokszínűsége jellemezte. Egyszerre volt jelen a konzervatív és a reformpedagógia eszméje, a sajátos magyar nemzeti nevelés és az európai irányzatok.”*¹⁷

Volt, aki a múlt örökségeinek eredményei mellett állt ki, ellenezve a reformok szélsőségeit, és törekedett a konzervatív polgári értékrend érvényesítésre (Finánczy Ernő); volt, aki a tudásban és az egyéniség kiművelésében látta az igazi műveltséget, középpontban a neveléssel és hangoztatva a szociális környezet fontosságát (Weszely Ödön). Volt, aki szükségesnek látta részletesen áttanulmányozni a nevelésügy szervezetét, a nevelés formáit, az intézmények állapotát, illetve a szoros kapcsolat kialakítását a művelődéspolitikára és a neveléstan között (Imre Sándor); és olyan is volt, aki az oktatás lényegét a művelődés, a kultúra és a nevelés egymáshoz való viszonyában fejté ki (Prohászka Lajos). Drozdy Gyula írta a *Népiskolai Egységes Vezérkönyvek*

döntő részét, melyben a népiskolai pedagógia eljutott a tanítók tömegeihez. A könyvek csak tanácsot adtak, segítve ezzel a tanítók munkáját. Karácsony Sándor a régi gyökerekből (17. századi protestantizmus) próbált új lélektani irányt a gyakorlatba átvinni, követelményként állítva a nevelővel szemben: az igazsághoz való ragaszkodást és az előrehaladásba vetett hitet. Szabó Dezső elvetette a (klebelsbergi) középosztály támogatását, a nemzet szégyenének nevezte, hogy veszni hagyjuk a munkásság és a parasztság tehetséges gyermekeit, és mindenki számára szabad iskolaválasztási lehetőséget sürgetett. Kemény Gábor viszont a másik oldalról támadta a közoktatáspolitikát. A hómáni egységesítéssel szemben ő a differenciálást preferálta, részesítette előnyben. Szerinte az osztályozás helyett a tanulók munkáját, cselekvését, aktivitását kellene értékelni.¹⁸

A SZEGEDI MAGYAR KIRÁLYI FERENC JÓZSEF TUDOMÁNYEGYETEM 1936–37. TANÉV ELSŐ FÉLÉVÉNEK TANRENDJE

Dolgozatom következő részében a Ferenc József Tudományegyetem 1936–37. tanév első félévének Tanrendjét elemzem.¹⁹ A tanrend kilenc részből áll. Az első rész az Általános tudnivalókat tartalmazza, mely négy nagyobb részre oszlik. Az első rész első pontja a felvételi eljárás és beiratkozás, mely az egyetemi felvételi menetét, szabályokat, a beiratkozás menetét, a határidőket, illetve az ehhez szükséges iratok, bizonyítványok leírását tartalmazza. A második pontja a tandíjjal és a vele kapcsolatos egyéb illetékekkel foglalkozik, a harmadik pontban pedig a tandíjmentesség feltételeiről olvashatunk. Ebben a részben a tanrend részletesen kitér a különböző igazolások, kérvények tartalmára, vagyis arra, hogy melyek azok az adatok, amiket a hallgatónak szükséges benyújtaniuk.

Szintén két részből áll a negyedik pont, az előadások kiválasztásának szempontjai. Először az általános szempontokról szól, például a kurzusfelvételtől: „A hallgatni kívánt előadások kiválasztása a m. kir. Ferencz József-tudományegyetem hallgatóira nézve csak annyiból volt kötött, amennyiben azt az egyes karok tanulmányi, vizsgálati, szigorlati rendje kívánja”.²⁰ A két világháború közötti időszakban a revízió igénye általánossá vált, így nem meglepő az alábbi kitétel: A „Honvédelem és Testnevelés rovatban hirdetett testnevelési gyakorlatok (heti két óra) az egyetem minden hallgatójára s minden félévben kötelező”.²¹ Felmentést orvosi vizsgálat alapján lehetett kérni. Az előadások célszerű elrendezése ügyében a segítségre szoruló hallgatók segítséget a dékánoktól, valamint az egyes tanároktól kérhettek. A *Különleges szempontok* című részfejezetben, többek között az alábbi kitétel található: „akik bizonyos szak-képzettséget feltételező életpályára készülnek, s evégből akár államvizsgálatoknak, akár doktori szigorlatoknak kívánják magukat alávetni, az egyes karok tanulmányi, illetőleg szigorlati rendjében foglalt szabályokhoz kötelesek alkalmazkodni”.²²

A szabályzat határozza meg azt is, hogy az egyes vizsgálatokhoz a tantárgyakat hány féléven át kell hallgatni, heti hány órában, illetve a tanfolyamból külföldi egyetemen mennyi idő tölthető el. Egy példányt a karok saját szabályzatából „a karra történő beiktatás alkalmával a Dékántól minden hallgató díjmentesen kézhez kap”.²³ Ajánlatos a tanrend e pontjában felsorolt szabályokat, a megfelelő összeállításokat követniük a hallgatóknak. A tárgybeosztásokat, tanulmányi útmutatókat a karok évfolyamaira lebontva találjuk meg itt. A mai nevén kötelező, kötelezően választható és szabadon választható tárgyakat ekkoriban főkéllégiumoknak és kollégiumoknak nevezték. Emellett említést tesznek a kötelező, az ajánlatos és hallgatható, illetve speciális előadásokról is. A főkéllégiumok nem teljesítése (nem hallgatása) magával vonta, hogy „a kari vizsgálatokra nem lehetett jelentkezni és a végzettséget megszerezni”.²⁴

A második rész a tanrendben az Egyetemi Tanács bemutatása, amely az 1936/37-es tanévben a következőképpen épült fel: „A rektor Dr. Erdélyi László Gyula. A rektort egy évre választják, és a következő tanévben automatikusan prorektor (rektor-helyettes) lesz. A Prorektor Dr. Ditrói Gábor volt, a Dékánok Dr. vitéz Surányi-Unger Tivadar (Jog- és államtudományi Kar), Dr. Miskolczy Dezső (Orvostudományi Kar), Dr. Várkonyi Hildebrand (Bölcsészet-, nyelv- és történettudományi Kar), Dr. Szentpétery Zsigmond (Matematikai és Természettudományi Kar), és a Tanácsjegyző Dr. Nyakas János, egyetemi tanácsos”.²⁵

Ezután maga a tényleges tanrendi rész következik. Itt a négy karra lebontva megtaláljuk a hallgatóandó órákat, megjelölve úgy, mint napjainkban (előadás, szeminárium, gyakorlat), heti bontásban. Szerepel az oktató neve, a heti óraszám, a kurzus napja, időpontja, terembeosztása. Természetesen meg van jelölve az is, hogy hanyadik féléves hallgatóként kell az órát hallgatni, és hogy az adott óra minden tanév első vagy második félévében lesz meghirdetve, megtartva.

A következő rész A Magyar királyi Ferencz-József- Tudományegyetem pályázati szabályai az 1936/37. tanévre és a pályázati szabályok”.²⁶ Itt olvashattak a korabeli hallgatók arról, hogy az adott tanévre karonként milyen pályamunkákat várnak, illetve arról, hogy ki és milyen feltételek mellett pályázhat. Példaként egy részlet a pályázati szabályok szempontjaiból:

„Pályázati szabályok:

- A tudományegyetem részéről kihirdetett jutalomtétélekre csak a m. kir. Ferencz József- Tudományegyetem rendes, tanárjelölt és gyógyszerészhallgatói, valamint az egyetemi végbizonyítvány kiállítását követően egy évig a doktori szigorlatra készülő »jelöltek« pályázhatnak.
- A pályázatok nyelve – ha csak kivételesen más nincs meghatározva – egyedül a magyar.
- Valamennyi pályadolgozat beadásának határnapja: 1937. évi április 15-ike.

- *Jutalmakat 1937. május 29-én adja ki az Egyetemi Tanács az egyetem évzáró ünnepélyén.*
- *A dolgozathoz használt források és segédeszközök pontosan megjelölendők.*
- *A pályadolgozatok negyedrészen, tisztán, más által írva, lapszámozva, bekötve és jeligével ellátva nyújtandók be az illető kar dékáni hivatalához.*²⁷

A beérkezett iratokat nem adták vissza, hanem az adott kar levéltárában őrizték meg.

A tanrend ötödik része az egyetem hatóságainak és hivatalainak bemutatása. „Az egyetem hatóságai: A m. kir. Ferencz- József Tudományegyetem a tanszabadság jegyében alapított s a maga ügyeinek vitelére autonómiával felruházott intézmény, mely az országos törvények és rendeletek keretein belül önmagát kormányozza. (...) Önkormányzata élén a rektor áll. (...) Az egyetem felügyeleti kormányhatósága a mindenkori vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter.”²⁸ A rektor helyettese a prorektor, illetve az egyes karok dékánjait a prodékánok helyettesítik. Az egyetem hivatalai címszó alatt találjuk a rektori hivatal, illetve a dékáni hivatalok címét, telefonszámát. Megtalálható még az egyetemi gazdasági hivatal, a diákjóléti és diákvédő hivatal címe, elérhetősége. A központi épület a Dugonics tér 13. szám alatt található, illetve a kari hivatalok egy része a Baross Gábor utca 2. szám alatt, a Fodor utca 9. szám alatt pedig a gazdasági hivatal működött. Mindegyikhez meg van adva a fogadóórak időpontja. Érdekesség, hogy a rektor tart fogadóórát a hallgatónak hétköznapiokon 12.00 és 13.00 óra között.

Az egyetem intézetei és gyűjteményei című részben találták a hallgatók az egyetemi könyvtár címét, telefonszámát, nyitva tartását, de szerepel itt a Középiskolai Tanárképző Intézet, az Országos Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság, a Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola és a Testnevelési Intézet elérhetősége is. A Tanrend végéhez közeledve találunk egy egyetemi telefonkönyvet, az egyetemi intézetek és hivatalok telefonszámaikat és címüket, illetve az utolsó részben Az egyetem tanárainak, magántanárainak és lektorainak név-, cím- és lakásjegyzéke következik.

A DEBRECENI MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN TUDOMÁNYEGYETEM TANRENDJÉNEK FELÉPÍTÉSE AZ 1936–37-ES TANÉVBEN

A tanrend kilenc nagyobb részre tagolódik. Az első részében az Egyetemi Tanács tagjait találjuk. Az 1936/37-es tanévben a „Rector Magnificus Dr. Tankó Béla, a Bölcsészettudományi Kar ny. r. tanára, a Prorektor az Orvostudományi Karról választandó ny. r. tanár. Dékánok az egyes karokon, így a Református Hittudományi Karon Dr. Erdős Károly, a Jog- és Államtudományi Karon Dr. Marton Géza, az Orvostudományi Karon Dr. Neuber Ede, a Bölcsészettudományi Karon Dr. Berei Soó Rezső ny. r. tanárok. A Prodékánok felsorolása után az egyetemi tanácsjegyző szerepel még

a tanrendben”.²⁹ A tantárgyak áttekintése karok és órák szerint című részben az órák felsorolása ketté van választva, mint „A.) szellemtudományi szakok B.) matematikai és természettudományi szakok”.³⁰ A nyelvleckék után a Kötelező tárgy, a korszerű honvédelmi kérdésekről című kurzus heti két órában való hallgatását ismerteti a tanrend: „a végbizonyítvány, vagy oklevél elnyerésének feltétele ennek bármelyik tanév I. és II. felében, 2 szemeszteren át való hallgatása”.³¹ A kötelező testnevelési órákon „Az egyetem minden, 24 éves életkoron aluli rendes és rendkívüli hallgatója köteles az I., II., és III. évben, vagyis hat féléven keresztül hetente két órában testnevelési gyakorlaton részt venni”.³² A kurzust egy külön az indexbe fűzött Testnevelési lapon vették fel, majd a testnevelés tanárokkal és a vívómesterrel minden félév elején és végén láttamoztatták. Amíg ez nem történt meg, addig a leckekönyveket nem lehetett egyeztetni, és a hallgató ellen megfelelő rendszabályokat alkalmaztak. „A testnevelés tanárok és a vívómester minden félév elején és végén tudománykaronként hirdetményben közli a hallgatósággal, hogy a testnevelési lapokat mikor és hol láttamozzák”.³³ A nők és férfiak testnevelési óráit külön tartják. „A testnevelési órák alól felmentésüket kérhetik a betegségben vagy testi fogyatékoságban szenvedők, a rendszeres lelkészi szolgálat elvégzésére kiküldött hittudománykari hallgatók, a szerzetesrend kötelékébe tartozó hallgatók, illetve a különös méltánylást érdemlő indokokra hivatkozó hallgatók.”³⁴

Betegségről vagy testi fogyatékoságról szóló kérelem „az Egyetemi Tanács által az orvostudományi kar javaslata alapján megválasztott egyetemi sportorvos, Dr. Pély Mihály belklinika bizonyítványával igazolandó, melynek díja 3 pengő”.³⁵ A sportorvos látta el a hallgatók egészségügyi ellenőrzését is.

A következő részben olvashatunk az egyetemi beiratkozásról, mely tartalmazza a felvételihez szükséges iratok felsorolását és az előadások kezdő időpontját. A hallgatók „szociális” támogatására Debrecenben a következő diákjóléti intézmények működnek: Tisza István internátus, egyetemi Horthy Miklósné leánykollégium, Mensa Academica, ahol az ebéd és vacsora havi 20 pengő volt és a kiválóan érdemeseknek 6 és 9 pengő engedménnyel; református kollégiumi internátus és konviktus Szent László Kollégium. Az egyetemi Diákjóléti Iroda szegény sorsú és jó előmenetelű hallgatóinak erkölcsi és anyagi támogatásával (tandíj-, vizsgadíj-, ruhasegély, élelmezés és lakássegély) intézményesen foglalkozott. A nyerhető segélyekről időnként hirdetményben tájékoztatta a hallgatókat. „Tandíjkedvezményért és tandíjmentességért folyamodványt az illetékes karhoz címezve a kari dékáni hivatalba 1936. évi szeptember hó 12-ig”³⁶ kellett beadni.

A következő részben a Hittudományi Kar és a Jog- és Államtudományi Kar tájékoztatójában évfolyamokra lebontva találjuk az órákat, az Orvostudományi Kar hallgatói részére pedig félévekre lebontva. Ezt követően olvashatjuk a Középiskolai Tanárképző-intézet tagjai számára közölt tudnivalókat. „Az 1924. évi XXVII. tc.

4. § értelmében, középiskolai tanárságra képesítést csak az nyerhet, aki igazolja, hogy szabályszerű egyetemi, esetleg kiegészítésül műegyetemi tanulmányai során a Középiskolai Tanárképzőintézet tagja volt, ez idő alatt az egyes szakcsoportokra nézve kijelölt egyetemi (műegyetemi), úgyszintén tanárképzőintézeti előadásokban és gyakorlatokban eredményesen vett részt és főiskolai tanulmányainak elvégzése után egy évet a Tanárképzőintézet elnöksége által kijelölt középiskolában tanítási gyakorlattal töltött el. A Tanárképző intézet tagja lehet bármely rendes bölcsészettudomány-hallgató.³⁷ „A félév végén az intézet ellenőrző tanácstagja aláírásával igazolja, hogy a hallgató eleget tett tanárképzőintézeti köteletségének.”³⁸ A bevezető rész után a tanárképzőintézeti előadásokat ismerhetjük meg részletesen. Az órát tartó oktató neve, a kurzus címe, az évfolyam, a szak, az óraszám, az időpont és a helyszín egyaránt egy helyen megtalálható.

A tanrend tartalmaz egy részt, melyben felhívják a hallgatók figyelmét egyes kiadványokra a külföldön való tanulmányok megkönnyítése céljából. Ilyen volt akkoriban például az *A List of International Fellowships for Research*. Ez a füzet a külföldi tudományos kutatások céljából igénybe vehető nemzetközi és nemzeti ösztöndíjakat ismerteti. A *Handbook of Student Travel* gyakorlati tanácsokat tartalmaz az összes európai államra vonatkozólag, szálló, diáklklubok, utazási kedvezmények, vízum, útleveél stb. ügyében. Az *Akademischer Austausch in Europa* azoknak az intézményeknek összefoglaló ismertetése, melyek a diákok külföldön való tanulmányait elősegítik.³⁹

A tanrend következő részében az egyes karokon található szemináriumok és tudományos intézetek címeit, az egyes intézeteket vezető igazgatók vagy vezető tanárok nevét olvashatjuk. Ilyen intézet többek között „A bölcsészettudományi karon a Fonetikai és Nyelvatlasz Intézet, melynek igazgatója volt Dr. Huss Richard ny. r. tanár”, vagy a „Kísérleti Lélektani Intézet, melynek igazgatója Dr. Mitrovics Gyula ny. r. tanár”.⁴⁰ Az egyetem könyvtárának vezetése, és az egyetemhez beosztott állás-talan diplomások karonkénti felsorolása is szerepel a tanrendben.

A tanrend következő részében az adott félév pályatételi szerepelnek részletesen, karra lebontva. A vizsgált tanévben a bölcsésztkaron pályatétel például „Pedagógiából: Az emlékezet pedagógiája különös tekintettel a kísérleti eredményekre, Filozófiából: A szabadság jelentése és értéke”, „Magyar történelemből: Magyar harcászat a XVI. században”.⁴¹

A pályázatokra csak az egyetem rendes hallgatói pályázhatnak, illetve azok, akik már a végbizonyítvány birtokában vannak, de a pályázat kihirdetésekor még az egyetem rendes hallgatói. A pályázat nyelve magyar, hacsak más nincs kikötve. A pályaművek beadási ideje minden év április 20. napja, és a pályadíj kiosztása az egyetem évváró közgyűlésén történik. A pályaműveket negyedrés alakban, idegen kézzel vagy lehetőleg írógéppel, tisztán, csak a lap egyik oldalára írva,

lapszámozva, bekötve és jelíggel ellátva, az illetékes kar dékáni hivatalához kell benyújtani. A forrásokat és a használt eszközöket nem csak együttesen, hanem a szükséges részeknél külön-külön és pontosan, a lapszám szerint kell megjelölni. A pályadíjat az illetékes kar a legjobb pályaműnek adja ki abban az esetben, ha az önmagában véve is méltó a jutalomra, de a Kar megoszthatja a pályadíjat. A benyújtott pályaműveket nem adják vissza, hanem a Kar levéltárában helyezik el. A pályaműveket plakettel jutalmazták.⁴²

Ezután az egyetemhez és a karokhoz tartozó bizottságok vannak feltüntetve a tanrendben. A tanrend összeállításakor figyeltek arra is, hogy a hallgatók egy helyen megtalálhassák, megismerhessék az egyetemi ifjúsági egyesületeket és elérhetőségeiket. A könyvecske végén találjuk a *Tanári lakáscímek* részt, az oktatók neveivel, telefonszámaikkal, kiegészítve az egyetemi tisztviselők lakáscímeivel is.

A PÉCSI MAGYAR KIRÁLYI ERZSÉBET TUDOMÁNYEGYETEM 1931/32-ES TANRENDJÉNEK FELÉPÍTÉSE

A tanrend nyolc nagyobb részre oszlik. Elsőként az általános tudnivalókat írják le a hallgatók részére, mint például a beiratkozás feltételei, illetve ez a rész tartalmazza a szabályzatot a beiratkozási és tanulmányi időről paragrafusokba szedve. Ugyanúgy, mint a fentebb említett két tanrendnél, itt is tájékoztatják a hallgatókat a szükséges iratok beszerzéséről, a beiratkozás idejéről, illetve az utólagos beiratkozásról. Ezután írnak a tandíjakról és mellékdíjakról, azaz arról, hogy a hallgatók milyen kedvezményekhez juthatnak, milyen feltételeknek kell megfelelniük a kedvezményre jogosultsághoz. A következő részben az előadások választásának és tartásának szabályai szerepelnek. Ez a rész nagymértékben megegyezik a szegedi egyetem tanrendjében közöltekkel. Leírják itt is, hogy a négy karon mennyi a képzési idő, hogy „az előadások megválasztása csak annyiban kötött, ahogy azt az egyes karok vizsgálati és szigorlati rendje megkívánja”.⁴³ Ezen felül a hallgatókra vonatkozó „tanulmányi kedvezményekről”, valamint minden egyes karra vonatkozó vizsgákra, teendőkre, szigorlatokra vonatkozó szabályok vannak feltüntetve.

A *tanulmányi és fegyelmi szabályzat kivonata* megnevezésű rész következik, ahol írnak többek között a fegyelemre, az órák látogatására, a beiratkozásokra és az átiratkozásokra vonatkozó szabályokról.

A harmadik nagy rész maga a tanrend, melyről harminckét oldalon keresztül írnak. Karonként lebontva találjuk a kurzusok megnevezéseit, hogy heti hány órában tartják, ki az oktató, hogy hol és mikor lesz megtartva az adott óra. A Tudományegyetem Tanácsának bemutatása után az egyetemi intézetek és hivatalok bemutatása következik.

Ezt A Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Jutalomtétellei a 1931–32. Tanévre⁴⁴ című rész követi. Itt karokra lebontva találhatjuk meg a beadandó dolgozatok címeit, melyek közül a hallgatóság választhat az adott évben. Ezt követően a hallgatók

tájékozódhatnak a kollégiumokról, azok díjairól, a lakhatás feltételeiről, valamint a betegség esetén történő rendelkezések időpontjairól.

A tanrend egyéb információkat is tartalmaz, például bemutatja a pécsi egyetemi atlétikai klubot, a Tájékoztató irodát, amely „felvilágosítással szolgál arra nézve, milyen feltételek mellett és hol kaphat a hallgatóság magánházakban lakást, élelmet, azon felül a tanulmányi rendre vonatkozólag szolgál felvilágosítással”,⁴⁵ és az Evangélikus Theológusok Otthonát. A tanrend az egyetem tanárainak és lektorainak betűrendes név-, cím- és lakásjegyzékével zárul.⁴⁶

A BUDAPESTI KIRÁLYI MAGYAR PÁZMÁNY PÉTER TUDOMÁNYEGYETEM 1934–35. TANÉV ELSŐ FÉLÉVÉNEK TANRENDJE

A tanrend négy fő részre oszlik. Látható, hogy ez kevesebb, mint a másik három tanrendnél. Elsőként az *Egyetemi Hatóságok és hivatalok* részt olvashatjuk. Itt van bemutatva az Egyetemi Tanács felépítése, illetve minden fontos cím, a fogadóórák ideje, a fontosabb telefonszámok és egyéb hasznos információk, melyekre a hallgatóknak szüksége lehet a tanév során. A hallgatók itt találják meg a rektor, a prorektor és a dékánok nevén kívül a Diákjóléti és Diákvédő, valamint a Pályaválasztási iroda címét, fogadóóráit, amely szervezetek, úgy gondolom, fontos feladatot látnak el még ma is az egyetemek történetében, szervezetében.⁴⁷ A következő részben az Egyetemi Naptárt találjuk meg, melyben az 1934–1935. tanév I. félévére vonatkozó fontosabb dátumok, határidők, fontosabb események, kérvények beadási idejének dátumai, ünnepségek időpontjainak napra pontos beosztása olvasható. A félév ekkor 1934. szept. 1-jén kezdődik, és 1935. jan. 6-ig tart.⁴⁸ Ezután következik a tényleges tanrend az 5–60. oldalig. Itt is, ugyanúgy, mint a másik három tanrendnél, karokra lebontva találjuk meg a hallgatandó órákat, heti bontásban. Szerepel az oktató neve, a heti óraszám, a kurzus napja, időpontja, terembeosztása. Természetesen itt is meg van jelölve az órafelsorolások végén, hogy hányadik féléves hallgatóként kell az órát hallgatni ajánlott órarend formájában, és hogy az adott óra minden tanév első vagy második félévében lesz meghirdetve, illetve megtartva. A karok kötelező szemináriumai oktatási szabályzatából is találunk kivonatot, természetesen nem a teljeset, illetve olvashatunk még itt arról, hogy kik nem hirdettek órákat, vagy akár például a közérdekű előadásokról, különféle szabályzatok kivonataiból.

A következő részben a Középiskolai Tanárképzőintézet bemutatása olvasható.⁴⁹ A tanárképző-intézeti előadások találhatóak meg itt a 61–66. oldalig. Érdekességgént a tanrend végén, a borítón találjuk meg a hallgatók segítségére szánt külföldi kiadványok címeit, a külföldön tanulmányokat folytatók vagy külföldön majd tanulni szándékozó hallgatók segítségére, eligazodásuk és tájékozottságuk megkönnyítése céljából.

Néhány ezek közül megegyezik a debreceni tanrendben felsoroltakkal, például: *Handbook of Student Travel* vagy *A list of International fellowships for Research*. A tanrend elemzésekor feltűnt, hogy a másik három tanrendhez képest ez nem tartalmazza az egyetem tanárainak és lektorainak betűrendes név-, cím- és lakásjegyzékét.

EREDMÉNYEK

A teljesség igénye nélkül, a vizsgált időszakban olyan neves személyek oktattak az egyetemeken, mint Mitrovics Gyula, Tettamanti Béla, Várkonyi Hildebrand Dezső vagy Weszely Ödön. Gondolkodásukkal, pedagógiai tevékenységükkel, koncepcióikkal sokat adtak hozzá a pedagógia és a pszichológia tudományterületek fejlődéséhez, hozzájárultak a neveléstudomány kiszélesedéséhez.

Így például „Dr. Weszely Ödön pedagógiája a XX. század első felének utolsó hazai posztherbartianus neveléstudományi rendszere. Ennek megalkotásával nem kevesebbre vállalkozott, mint a herbarti keretek következetes megőrzésével a század első harmadának adaptálható korszerű szellemi áramlatait egységes rendszerbe foglalja és továbbfejleszti. Így kaptak helyet pedagógiai rendszerében a kultúrfilozófiai pedagógia, az értékelmélet, a szociálpedagógia, a gyermektanulmány és gyermeklélektan, valamint a húszas évek nagy lélektani iskoláinak törekvései.”⁵⁰

Dr. Mitrovics Gyula többek között meghatározza „a nevelés célját, ami felfogása szerint nem más, mint végigvezetni az embert azon az úton, amelyen át eléri a tiszta humánus kifejlődését. Ennek a fejlődésnek eredménye a valláserkölcsi személyiség, amely lehetősége határáig kifejlesztett erőit képes kora nemzeti társadalma szolgálatába állítani”.⁵¹ Tettamanti Béla szervesen kapcsolódott a Schneller István és Imre Sándor-féle neveléstudományi irányzathoz. „Főleg szellemi mestere, Imre Sándor nemzet-nevelési koncepcióját népszerűsítette tanulmányaiban, előadásaiban.”⁵²

Várkonyi Hildebrand Dezső nyitott volt a reformpedagógia gondolatvilága előtt. 1929-ben nevezték ki a szegedi egyetem nyilvános rendes tanárává, ahol a Pedagógiai-Lélektani Intézetet vezette. Fejlődés- és nevelés-lélektani tárgyú előadásokat tartott, kiváló előadókészsége a hallgatók tömegét vonzotta óráira. Publikációiban elsőként ismertette és népszerűsítette hazánkban Pavlov és Piaget tanításait. Nevelés-lélektani empirikus vizsgálatokat is végzett gyermekek körében.⁵³ A neveléstudomány egyformán hangsúlyos volt mind a négy egyetemen.

Az egyetem szegedre kerülését követően a Pedagógiai Intézet vezetői a kor meghatározó pedagógus-egyénségei voltak. Schneller István (1921–1923), Bartók György (1924–1925), majd Imre Sándor (1925–1934) töltötte be ezt a tisztséget.⁵⁴ Eközben, 1929-ben létrejött a Pedagógiai-Lélektani Intézet is, melynek vezetője Várkonyi Hildebrand (1929–1935) lett. Az 1934–35-ös tanévben, Imre Sándor távozása után a két intézet egyesült, vezetője Várkonyi lett 1940. okt. 19-ig. Őt követte Mester János (1940–1949).⁵⁵

Oktatói létszám és a hallgatók támogatása

Megfigyelhető, hogy a hallgatók szinte csak férfi oktatókkal találkoztak tanulmányaik során a vizsgált időszakban. A tanrendek végén található oktatók név-, cím- és lakás-jegyzéke rész révén összeszámoltam az oktatók összlétszámát mind a három egyetemre lebontva, a budapesti tanrend ezt nem tartalmazta. Így vizsgálva a következő adatokat kaptam: a szegedi egyetemen 117 oktató dolgozott ekkor, ebből összesen három nő volt, a debreceni egyetemen 134 oktató volt összesen, ebből kettő volt nő, a pécsi egyetemen pedig 116 oktató volt összesen, itt nem dolgozott női oktató a vizsgált időszakban. Az egyetemi oktatókat ebben az időszakban nagy tisztelet övezte, igen magas státuszt jelentett e tisztség betöltése.

Diákközpontúnak mondhatjuk az egyetemeket a tanrendjeik vizsgálata révén, hiszen igyekeztek lehetőségeikhez mérten a hallgatókat a lehető legtöbb módon támogatni (pl. segélyekkel, ruha, lakás, menza, tandíjkedvezmény stb.), engedményeket adni számukra. Magyarországon Trianon után is szervezethez jellemezte az egyetemeket, képesek voltak a nehéz helyzetben is tartani a színvonalas oktatást, és előtérbe helyezni közös céljukat, hogy az oktatás színvonala és az oktatók elszántsága révén lehetőséget teremtsenek a hallgatóknak, hogy segíthessék, nevelhessék a jövő generációit. Mára e kitarás és elszántság meghozta gyümölcsét, és egyetemeink előkelő helyet foglalnak el (hallgatói és oktatói révén, kimagasló eredményeikkel és kutatásaikkal) nem csak itthon, hanem külföldön is.

A Szegedi Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem hallgatói számára meghirdetett kurzusok (1922–1937)

Fontosnak tartom megvizsgálni azt, hogy hány órát tartottak egy héten a szegedi egyetem bölcsészet-, nyelv- és történettudományi karán (a karon belül minden szakot ide értek) 1922 és 1937 között. Mivel az egyetemi oktatók számát is vizsgálom, az elemzett tanrendek évében, így azt is szeretném bemutatni, milyen számban tanultak hallgatók az egyetem bölcsészet-, nyelv- és történettudományi karán, a vizsgált 16 tanév mindkét félévében, összevetve az értéket az egyetem hallgatói létszámának egészével 1922-től 1937-ig.

A következő két táblázat elkészítésénél forrásként a szegedi egyetem életéről, működéséről szóló éves beszámolók statisztikai adatait használtam fel 1922-től 1937-ig.⁵⁶ A hallgatókat az előadások választásában többnyire mindegyik egyetemen az egyes karok vizsga- és szigorlati rendje kötötte.

A tanrend minden órát felsorolt a hallgatóknak, illetve akár ajánlott órarendet, beosztást is készítettek a számukra, hogy hogyan, melyik félévben érdemes a kurzusokat felvenni. A heti órák számát tartalmazó táblázatnál (*Mellékletek/1. számú táblázat*), a bölcsészet-, nyelv- és történettudományi karon 1922-től 1937-ig láthatóvá válik, hogy bőséges óra- és kurzus kínálat volt a hallgatók számára. A táblázat természetesen a karon belül lévő összes szakon meghirdetett órát/órákat

mutatja, ide értve az általánosan művelő kurzusokat is. A hallgatóknak egyéni érdeklődésüknek megfelelően különböző kurzusok felvételére is lehetőségük volt. Egy évben átlagosan, az első félévekben 196 kurzusból/órából lehetett választaniuk a hallgatóknak, ennyi órát tartottak a karon hetente az oktatók átlagosan. A legnagyobb kurzus kínálat és óraszám az 1931/32-es tanévben volt a maga 278-as heti óraszámával. A második félévekben a karon átlagosan 197 óra volt hirdetve. A legkiemelkedőbb év itt is az 1931/32-es tanév második féléve volt a maga 294-es heti óraszámával. A 2. táblázatban (*Mellékletek/2. számú táblázat*) megfigyelhető, hogy a hallgatók éves száma átlagosan a bölcsészkarra vonatkozóan, az első félévet vizsgálva 243,06 fő, a második félévet tekintve pedig átlagosan 233,26 fő volt. A legkiemelkedőbb az 1931/32-es tanév, mind az első, mind a második félév hallgatói számát összeadva: összesen az adott tanévben 843 fő tanult a bölcsészkaron. Az összes hallgatót tekintve az egyetemen a legkiemelkedőbb tanév a vizsgált időszakban is az 1931/32-es tanév volt. Itt első félévben az egész egyetemre (minden kart beleszámolva) vonatkozóan 2163 fő tanult, míg a második félévet tekintve 2028 fő összesen.

ÖSSZEGZÉS

A tanrendek a hallgatókat voltak hivatottak segíteni, minden felvetődő kérdésükre választ adni, megkönnyíteni tanulmányaikat, egyetemi életüket. A négy vizsgált egyetem tanrendje felépítésében, tartalmában is nagyrészt megegyezik, az elemzés során csak minimális eltéréseket tapasztaltam. Hallgatóként tudom, milyen nehéz boldogulni az első év elején, hiszen minden ismeretlen még számunkra. Az egyetemi évek egy új élet kezdetét jelentik, sokak számára akár több száz kilométerre a korábbi otthonaiktól. A tanrend használatát a mai felsőoktatási rendszerben is szükségesnek tartom újra alkalmazni és követni, hiszen ezek a könyvecskék ma már ebben a formájában nem elérhetőek számunkra.

Az 1930-as években ezek a könyvecskék mind a négy egyetemen már a félév elején össze voltak állítva a hallgatók részére, és a félév közben is csak kisebb módosításokat végeztek rajtuk. Mai világunk gyors ütemű változásában szinte minden információátadás az interneten keresztül történik. Mégsem figyelhetjük meg azt a fajta rendszert, szervezettséget, tájékoztatást napjainkban, mint akkoriban, hiszen sokszor még év elején is sok változás lehet (változások az órák helyszínében, stb.). Úgy gondolom, hogy az 1930-as években alkalmazott módszer hasznos, követendő példa lenne újra, a hallgatók támogatása érdekében, így például segíthetné őket a kurzusaik felvételében, a tájékozódásban.

Mivel bőséges adat áll rendelkezésre, a tanrendek révén lehetőség van órarendek összeállítására, rekonstrukciójára, illetve akár a hallgatói létszámok alakulásának vizsgálatára, vagy akár az óraszámok alakulásának vizsgálatára és természetesen a kutatás folytatására.

JEGYZETEK

- * szociálpedagógus, a Délvidék Kutatóközpont különdijasa (XXXIII. OTDK)
- ¹ Szentirmai László – Iványi Szabó Éva – Ráczné Mojzes Katalin (szerk.): *Szegedi Egyetemi Almanach 1921–1995*. Szeged, 1997.
- ² Fizel Natasa: *Kooperáció vagy integráció? A Szegedi Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola és a Ferenc József Tudományegyetem együttműködésének szegmensei 1928 és 1932 között*. Magyar Pedagógia, 114. évf. (2014). 4. sz. 238.
- ³ Kéri Katalin: *Neveléstörténeti vázlatok*. Pécs – Budapest, 1996. 1.
- ⁴ Uo.
- ⁵ Fehér Katalin: *Oktatásügy*. In: Magyarország a XX. században. Szekszárd. 2000. (A továbbiakban: Fehér, 2000.) 455–483.
- ⁶ Gróf Klebelsberg Kuno Beszédei, Cikkei és Törvényjavaslatai 1916–1926. Budapest, 1927. 516.
- ⁷ Fehér, 2000. 455–483.
- ⁸ *Nemzetgyűlési irományok*. XVIII. kötet. 1077–1171. sz., 1922. 144.
- ⁹ Fehér, 2000. 455–483.
- ¹⁰ Németh András – Pukánszky Béla: *Neveléstörténet*. Budapest, 1997. 624. (A továbbiakban: Németh – Pukánszky, 1997a.)
- ¹¹ Uo. 629.
- ¹² Uo. 630.
- ¹³ Kovács I. Gábor (szerk.): *Diszkrimináció emancipáció – asszimiláció diszkrimináció*. Budapest, 2012. 7.
- ¹⁴ Uo. 9.
- ¹⁵ Uo. 9.
- ¹⁶ Uo. 10–11.
- ¹⁷ Horváth László – Pornói Imre: *Neveléstörténet: Magyarország a két világháború között*. Nyíregyháza, 2002. 202.
- ¹⁸ Uo. 202–204. o
- ¹⁹ *A Szegedi Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem Tanrendje 1936–37. tanév első félévére*. Szeged, 1936.
- ²⁰ Uo. 24.
- ²¹ Uo. 24.
- ²² Uo. 25.
- ²³ Uo. 25.
- ²⁴ Uo. 26.
- ²⁵ Uo. 31.
- ²⁶ Uo. 70–74.
- ²⁷ Uo. 73–74.
- ²⁸ Uo. 75.
- ²⁹ *A Debreceni Magyar Királyi Tisza- István Tudományegyetem Tanrendje 1936–37. tanévre*. Debrecen, 1936. 3.
- ³⁰ Uo. 22–26.
- ³¹ Uo. 28.
- ³² Uo. 29.
- ³³ Uo. 29.
- ³⁴ Uo. 29.
- ³⁵ Uo. 29.
- ³⁶ Uo. 35–36.
- ³⁷ Uo. 43.
- ³⁸ Uo. 45.
- ³⁹ Uo. 50.
- ⁴⁰ Uo. 57.
- ⁴¹ Uo. 68–69.
- ⁴² Uo. 70.
- ⁴³ *A Pécsi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Tanrendje 1931–32. tanévre*. Pécs, 1931. 11.
- ⁴⁴ Uo. 104.

- ⁴⁵ Uo. 112.
⁴⁶ Uo. 114.
⁴⁷ *A Budapesti Magyar Királyi Pázmány Péter Tudományegyetem Tanrendje 1934–35. tanév első félévére.* Budapest, 1934. 3.
⁴⁸ Uo. 4.
⁴⁹ Uo. 61.
⁵⁰ Németh – Pukánszky, 1997a.
⁵¹ Uo.
⁵² Németh András – Pukánszky Béla: *Paradigmatikus irányzatok a magyar neveléstudomány fejlődéstörténetében.* Magyar Pedagógia, 97. évf. (1997) 3–4. sz. 313–314.
⁵³ Uo. 314.
⁵⁴ Szentirmai László – Iványi Szabó Éva – Ráczné Mojzes Katalin (szerk.): *Szegedi Egyetemi Almanach 1921–1995.* Szeged, 1997. 507.
⁵⁵ Uo. 507.
⁵⁶ *Beszámoló a Szegedi M. Kir. Ferencz József- Tudományegyetem 1922/23–1926/27. évi működéséről.* Szeged, 1929.; *Beszámoló a Szegedi M. Kir. Ferencz József- Tudományegyetem 1927/28–1928/29. évi működéséről.* Szeged, 1930.; *Beszámoló a Szegedi M. Kir. Ferencz József- Tudományegyetem 1929/30. évi működéséről.* (szerk: Györfly István) Szeged, 1932.; *Beszámoló a Szegedi M. Kir. Ferencz József- Tudományegyetem 1930/31. évi működéséről.* (szerk.: Dr. Kováts Ferenc) Szeged, 1933.; *Beszámoló a Szegedi M. Kir. Ferencz József- Tudományegyetem 1931/32. évi működéséről.* (szerk.: Dr. Veress Elemér) Szeged, 1934.; *Beszámoló a Szegedi M. Kir. Ferencz József- Tudományegyetem 1932/33. évi működéséről.* (szerk.: Dr. Schmidt Henrik). Szeged, 1935.; *Beszámoló a Szegedi M. Kir. Ferencz József- Tudományegyetem 1933/34. évi működéséről.* (szerk.: Dr. Széki Tibor) Szeged, 1935.; *Beszámoló a Szegedi M. Kir. Ferencz József- Tudományegyetem 1934/35. évi működéséről.* (szerk.: Dr. Kiss Albert) Szeged, 1936.; *Beszámoló a Szegedi M. Kir. Ferencz József- Tudományegyetem 1935/36. évi működéséről.* (szerk.: Csekey István) Szeged, 1939.; *Beszámoló a Szegedi M. Kir. Ferencz József- Tudományegyetem 1936/37. évi működéséről* (szerk.: Erdélyi László). Kolozsvár, 1943.

MELLÉKLETEK

1. számú táblázat: Felvehető órák száma az első és második félévben a Szegedi Magyar Királyi Ferencz József-Tudományegyetem Bölcsészet-, nyelv- és történet-tudományi karán 1922–1937-ig

Év	Első félév	Második félév
1922–1923	146	140
1923–1924	112	108
1924–1925	131	148
1925–1926	148	148
1926–1927	182	184
1927–1928	193	204
1928–1929	221	225
1929–1930	234	260
1930–1931	267	273
1931–1932	278	294
1932–1933	223	209
1933–1934	215	191
1934–1935	196	192
1935–1936	198	193
1936–1937	191	187

2. számú táblázat: A hallgatók éves száma: a Szegedi Magyar Királyi Ferencz József-Tudományegyetem Bölcsész-, nyelv- és történettudományi karán az adott tanév első és második félévében, illetve a hallgatók száma összesen az egyetemen 1922–1937-ig

Év	Bölcsész-, nyelv- és történettudományi kar (fő)		Összesen (fő)	
	Első félév	Második félév	Első félév	Második félév
1922–1923	31	34	1139	1107
1923–1924	40	39	1186	1057
1924–1925	50	59	1090	1034
1925–1926	57	54	1081	1043
1926–1927	90	86	1200	1135
1927–1928	107	103	1312	1268
1928–1929	188	177	1546	1463
1929–1930	270	268	1789	1731
1930–1931	384	369	2041	1980
1931–1932	434	409	2163	2028
1932–1933	407	385	2126	1977
1933–1934	391	371	2083	1892
1934–1935	385	365	2028	1831
1935–1936	395	382	1864	1710
1936–1937	417	398	1798	1626